

Uitbreiding van de Europese Unie: inschatting van de gevolgen voor de Vlaamse landbouw

Juni 2004

Pieter Gabriëls

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Land- en Tuinbouw (ALT), Vlaamse
Onderzoekseenheid Land- en Tuinbouw, Leuvenseplein 4, 1000 Brussel.

Uitbreiding van de Europese Unie: inschatting van de gevolgen voor de Vlaamse landbouw
P. Gabriëls
Vlaamse Onderzoekseenheid Land- en Tuinbouw (VOLT), 2004
Nota
16 blz.

De toetreding van de tien nieuwe landen leidt tot de vorming van een interne markt van 450 miljoen consumenten. Het wegvallen van tariefmaatregelen, uitvoerquota en handelsbelemmeringen leidt tot een toenemende handel tussen de EU 15 en de toetredingslanden. Gelet op de belangrijke positie die de landbouw in deze landen inneemt, werd in deze studie nagegaan wat de gevolgen zijn voor de Vlaamse land- en tuinbouw.

Op basis van een literatuuronderzoek en interviews met bevoorrechte getuigen, luidt de conclusie dat de uitbreiding op korte termijn geen bedreiging vormt. Door de invoering van directe betalingen wordt een stijgende toelevering van granen uit de nieuwe lidstaten in het vooruitzicht gesteld.

Gelet op de grootte van de Duitse consumentenmarkt en het feit dat zij zich in geheel de EU bevoorraadt, is de kans op een grotere instabiliteit van de versmarkten echter groot.

De Duitse zuivelindustrie verwacht toenemende afzetmogelijkheden in de richting van de nieuwe lidstaten en vooral de Poolse markt, evenals een stijgende vraag naar veredelde, innovatieve producten zoals yoghurt, dessertjes en verse melkproducten, die in de nieuwe EU-landen tot nu toe niet of slechts gedeeltelijk aangeboden worden.

De grondgebonden en arbeidsintensieve sectoren in Vlaanderen moeten waken over hun rendabiliteit. Vooral onze sterk grondafhankelijke zuivel- en rundvleessector kunnen het moeilijk krijgen om competitief te blijven bij een EU uitbreiding gekoppeld aan een verdere liberalisering.

De consumenten hier en in de nieuwe lidstaten zijn de eerste begunstigden van de EU-uitbreiding. De distributie stimuleert lage prijzen en een basiskwaliteit. Zij verkoopt in de COEL meer en meer voeding uit de regio en drukt er evenhard op de prijzen dan hier. Prijzen aan de kassa liggen voor voeding in Polen en Hongarije 10 tot 20 % lager dan in Vlaanderen.

De EU-uitbreiding heeft samen met andere hervormingen op Vlaams, Europees of wereldvlak een invloed op de situatie van de Vlaamse land en tuinbouwers. Deze hervormingen volgen elkaar in een snel tempo op wat onderzoek op middellange termijn vanuit één invalshoek bemoeilijkt.

Bestellingen :

Administratie Land- en Tuinbouw

Vlaamse Onderzoekseenheid Land- en Tuinbouw (VOLT)

Leuvenseplein 4, 7de verdieping

1000 Brussel

Tel : 02/553.63.46

Fax : 02/553.63.50

E-mail : sdvolt@ewbl.vlaanderen.be

Website : <http://www2.vlaanderen.be/ned/sites/landbouw/wieiswie/volt.html>

Beschikbaarheid :

Op bestelling bij VOLT

Downloadbaar in PDF-formaat

Downloadbaar in DOC-formaat

Vermenigvuldiging of overname van gegevens zijn toegestaan mits expliciete bronvermelding.

© Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap

Inhoudstafel

Inhoudstafel.....	3
Inleiding	4
1. Mensen en Markten.....	5
1.1. Geleidelijke liberalisering van de landbouwmarkten binnen de EU.....	5
1.2. Gefaseerde invoering van directe betalingen	5
1.3. Aanpassingen aan de Europese wetgeving.....	6
1.4. Achterstand inhalen en gericht vooruitgaan.....	6
1.5. Sectoriële analyse.....	8
Granen	8
Zuivel	8
Vlees.....	9
Varkensvlees	10
Rundvlees.....	10
Pluimvee.....	11
Groenten en fruit	11
2. En de boer?.....	12
2.1. Uitdagingen voor de Vlaamse land- en tuinbouw.....	12
2.2. De wind draait naar het oosten.....	13
2.3. Informatie over de nieuwe lidstaten	14
3. Conclusie.....	15
Literatuur.....	16

Inleiding

De uitbreiding van de Europese Unie (EU) met de 10 nieuwe lidstaten gebeurt op een historisch moment in de geschiedenis van het Europese Landbouwbeleid. Dat beleid moet zowel een antwoord bieden op de behoeften van consumenten en producenten in de EU maar ook op de uitdagingen van een uitbreidende wereldhandel de komende jaren.

In deze literatuurstudie, aangevuld met interviews met bevoorrechte getuigen, wordt getracht de gevolgen van de uitbreiding voor de Vlaamse land- en tuinbouwers, na te gaan.

Vanaf 1 mei 2004 zijn 10 nieuwe lidstaten volwaardige leden van de EU. Zij zullen in de mate dat zij voldoen aan de Europese kwaliteitsnormen toegang krijgen tot de Europese markt en ook tot de financiële steunregimes die voorzien zijn in het GLB. Deze toetreding op zich betekent niet dat er onmiddellijk grote gevolgen zullen zijn voor de Vlaamse landbouwers. Op langere termijn kunnen er wel structurele veranderingen optreden.

In hoofdstuk 1 wordt de EU uitbreiding vooral bekeken vanuit de veranderingen in het handelsbeleid voor landbouw, met enerzijds een geleidelijke liberalisering en markttoegang en anderzijds een strengere sanitaire en kwaliteitscontrole. Per sector worden de belangrijkste effecten van de uitbreiding besproken.

Hoofdstuk 2 gaat dieper in op de uitdagingen voor de Vlaamse landbouw in een zich uitbreidende en liberaliserende Europese Unie.

In hoofdstuk 3 worden de conclusies kort samengevat.

In het kader van deze studie werden volgende personen geraadpleegd:

D. Bergen, Landbouwraad Berlijn
P. Coenen, VLAM attaché Duitsland
P. Daemen, Landbouwraad Wenen
C. Day, VLAM
G. Delva, Export Vlaanderen
Prof. L. Dries, KU Leuven
K. Haverbeke, Export Vlaanderen
J. Hostens, Vlaams landbouwattaché bij de Permanente vertegenwoordiging
B. Libera-Cabaj, Export Vlaanderen
R. Maillard, Belgian Meat Office, VLAM
E. Van Kerkhove, KU Leuven
Prof. J. Viaene, UGent

1. Mensen en Markten

1.1. Geleidelijke liberalisering van de landbouwmarkten binnen de EU

Handelsovereenkomsten met de nieuwe lidstaten moeten voldoen aan de “dubbel nul” akkoorden. De akkoorden zijn een belangrijke stap naar de marktintegratie in het kader van de uitbreiding en hebben als doel een geleidelijke wederzijdse liberalisering te bekomen voor de handel in landbouw en voedingsproducten. Zij werden afgesloten tussen de EU en alle 10 nieuwe lidstaten. De afspraken verschillen van land tot land, afhankelijk van hun bereidheid om de handel te liberaliseren. Deze akkoorden bevatten drie soorten afspraken:

- Voor de zogenaamde “niet gevoelige producten” worden wederzijds alle invoertarieven en quota’s afgeschaft.
- Voor de “dubbel nul producten” zullen beide de tarieven terugbrengen naar 0% en worden exportsubsidies niet meer toegestaan.
- Voor een aantal producten worden ad-hoc afspraken gemaakt waarbij de EU toelaat om vrijstelling te geven op heffingen voor een bedrag van de exportwaarde van in de EU ingevoerde producten uit de nieuwe lidstaten als hetzelfde gebeurt voor de export uit de EU naar die landen.

De marktintegratie vereist immers dat de nieuwe lidstaten zowel voor de primaire productie als voor de voedingsindustrie grote inspanningen doen om hun productiestandaarden op vlak van kwaliteit te verbeteren en aan te passen. De nieuwe lidstaten moeten daarvoor voldoen aan de consumenteneisen betreffende voedselveiligheid en kwaliteit in de vergrote Europese markt. Reeds enige jaren wordt deze liberalisering geleidelijk aan ingevoerd door een systematische opening van de markt waardoor meer landbouwproducten zonder handelsbelemmering kunnen verhandeld worden tussen de EU en de nieuwe lidstaten.

Volgens Abraham (2001) is in de eerste plaats vooral de EU-export van industriële- en in tweede instantie landbouwproducten naar de nieuwe lidstaten toegenomen in de tweede helft van de jaren 90.

1.2. Gefaseerde invoering van directe betalingen

Vanaf de toetreding is er directe steun voorzien voor de landbouwers in de nieuwe lidstaten, maar echter via een geleidelijke invoering uitgedrukt in percentages van het EU-15 niveau. De eerste jaren zullen de boeren uit de nieuwe lidstaten maar de helft van het niveau van de EU-15 ontvangen, in een aantal nieuwe lidstaten wordt dit aangevuld met een nationale steun hetgeen een tijdelijke vrijwaring van de inkomenspositie van onze boeren garandeert. Wat de concurrentiepositie betreft mag de Vlaamse land en tuinbouw zich niet laten misleiden door deze tijdelijke toestand. De varkenshouderij en de tuinbouw die geen directe inkomenssteun ontvangen zullen sneller een open concurrentie met de nieuwe lidstaten moeten aangaan.

De financiële consequenties van een toepassing van de directe betalingen verdienen de nodige aandacht, te meer omdat het EU landbouwbeleid reeds 50 % van de EU-begroting voor zijn rekening neemt. Een bijzonder aspect van de EU-uitbreiding is de naleving van de huidige en eventuele nieuwe landbouwafspraken in WTO- verband. Wanneer de nieuwe lidstaten toetreden tot de EU nemen ze het acquis communautaire over. Dit houdt in dat de administratieve prijzen en de daarmee samenhangende maatregelen zoals invoerbepalingen en exportsubsidies van de EU ook in de nieuwe lidstaten zullen gaan gelden. De uitgebreide EU moet ondertussen de WTO verplichtingen blijven nakomen.

De berekening van de WTO- plafonds na de EU- uitbreiding vormt een apart probleem (Silvis, 2001). Dit heeft een effect op productiehoeveelheden waarop steun door de EU mag gegeven worden. Bij de uitbreiding van de EU in 1985 met Spanje en Portugal werden de verplichtingen van de nieuwe lidstaten opgeteld bij die van de EU, waarbij de bestaande bilaterale handel tussen de nieuwkomers en de EU in mindering is gebracht. Dit is bij de uitbreiding in 2004 anders door het ontbreken van

betrouwbare WTO-plafonds, gegevens over de bilaterale handel tussen de EU en de nieuwe lidstaten en gegevens tussen deze lidstaten onderling. De WTO-afspraken leveren voor wat betreft het budget voor exportsteun overschrijdingen op bij suiker, melkpoeder, overige zuivel en varkensvlees. Een stijging van de wereldmarktprijzen of een daling van het productieniveau verlagen de benodigde exportsubsidies.

1.3. Aanpassingen aan de Europese wetgeving

De EU verwacht een zo snel mogelijke toepassing van de Europese wetgeving in de nieuwe lidstaten. Vooral inzake de veterinaire en fytosanitaire aspecten moeten deze landen zo snel mogelijk de EU-normen behalen opdat de voedselveiligheid in de EU niet in gevaar zou gebracht worden. Nu reeds worden deze landen bijgestaan met kennis en financiële steun om hieraan zo spoedig mogelijk te kunnen voldoen. Dit vraagt extra inspanningen vooral van het ondereind van de productie, zeker voor producten die voor de verdere verwerking gemengd worden zoals melk. Al deze aanpassingen, die extra inspanningen vereisen van de nieuwe lidstaten, zullen in eerste instantie leiden tot een verminderende concurrentiepositie vanuit de nieuwe lidstaten. Dit zal op middellange termijn kunnen veranderen wanneer deze inspanningen leiden tot een moderne en EU-conforme landbouw en agro-industrie.

In de verwerkende sector is er in de nieuwe lidstaten nog veel werk om onze Europese standaarden te evenaren. Ongeveer een 10 tot 15% van de producten voldoet aan de Europese kwaliteitsnormen.

Vooraf voor kip, varkens, eieren en aardappelen is er op een korte termijn een toenemende kwaliteitsverbetering en concurrentie op de Europese markt te verwachten. Voor verwerkte producten stijgen onze uitvoermogelijkheden (diepvriesproducten, aardappelproducten, vleeswaren,...).

1.4. Achterstand inhalen en gericht vooruitgaan

De koopkracht van de bevolking is in de Centraal en Oost-Europese landen een derde van de EU 15. Door een toename van de economische groei stijgen de afzetmogelijkheden voor verwerkte producten met meer toegevoegde waarde. Nu wordt er nog veel voedsel door de huishoudens zelf bereid zoals jam, ingemaakte groenten en fruit,... Dit zal verminderen naarmate de tewerkstelling in bouw, industriële of dienstensector toeneemt.

De Centraal en Oost-Europese Landen hebben door verwaarlozing van de landbouw op het einde van de communistische periode en terugval naar zelfvoorziening in de transitieperiode gekend en hebben nog steeds een vrij zwakke landbouwproductie per hectare. Dit was het gevolg van een sterke noodzaak tot kostenreductie als overlevingsstrategie waardoor een extensieve zelfvoorzieningslandbouw ontstond. De zwakke rendementen per hectare en de lage kwaliteit, ten gevolge van het ontbreken van kapitaal voor inputmiddelen zoals landbouwmachines, meststoffen, bestrijdingsmiddelen en bewaring betekent in de eerste plaats ruimte voor import voor Europese toeleveringsproducten.

Silvis (2001) is van oordeel dat vele productieprognoses die de afgelopen jaren zijn gemaakt voor de nieuwe lidstaten achteraf te optimistisch bleken. Bij de berekening van de begrotingsgevolgen bij verschillende scenario's voor de toetreding wordt voor de periode 2004-2010 met een gemiddelde totale productiegroei van 30 % in de nieuwe lidstaten gerekend. Ook op het vlak van door de EU uitbreiding geïnduceerde vermindering van tewerkstelling in landbouw worden de prognoses in vraag gesteld. "Op basis van de subsidiebetalingen zijn de landbouwers één van de weinige bevolkingsgroepen, die door de toetreding direct financieel begunstigd worden," aldus IAMO. Mochten vele boeren in de volgende jaren de landbouwproductie in Polen stopzetten, dan zou dat het gevolg zijn van een verbeterde toegang tot arbeidsplaatsen buiten de landbouw en dus een teken van een economische opleving en geen symptoom voor een crisis (IAMO, 2004).

Volgens het Instituut voor Landbouwwontwikkeling in Midden en Oost-Europa (IAMO) in Halle behoren de Poolse landbouwers niettegenstaande hun kleinschalige structuur niet tot de verliezers van de EU uitbreiding. IAMO ziet het aantal kleine landbouwers slechts dalen wanneer het economisch klimaat verbetert en industrie en diensten bijkomende arbeidskrachten uit de landbouw zullen aantrekken. De voorziene steunmaatregelen (directe transferbetalingen en nationale steun) in Polen zijn van die aard dat de kleine boeren zich niet uit de zelfvoorzieningslandbouw zullen terugtrekken zonder uitzicht op een degelijk alternatief inkomen. Van de verbeterde toegang tot de structuurfondsen van de EU worden ook op het verarmde Poolse platteland positieve effecten verwacht (Bergen, pers. med).

De zwakke rentabiliteit is in de Centraal en Oost-Europese Landen onder meer het gevolg van de tijdelijke nood aan zelfvoorziening door massaal werk- en inkomensverlies in de industrie. De slecht werkende en kapitaalbehoevende grootschalige landbouwbedrijven, waar de nood dringt voor verdere herstructureringen worden overgelaten aan investeerders of het lokale management. Dit leidt mogelijk tot het ontstaan van een duale landbouw met enerzijds een in aantal belangrijke bestaanslandbouw en anderzijds een beperkte, in productievolume belangrijke, groep exportgerichte bedrijven met hoge productiestandaarden zowel bedrijfseconomisch als wat betreft voedselveiligheid.

Heel de verticale integratie is nu gekenmerkt door een verouderde, achterhaalde sociaal- economische structuur en gaat gebukt onder zwakke prestaties. Het verbeteren van de prestaties heeft zowel te maken met de productie als de verwerking, distributie en marketing. Kwalitatief is in de productie en processing van landbouwproducten nog jaren achterstand in te halen. Nochtans kan o.m door buitenlandse investeringen de achterstand in de verticaal gestructureerde sectoren snel ingehaald worden. Ook is er een achterstand in de marketing van zowel landbouwproducten als verwerkte producten, wat belangrijk is voor een goede prijszetting.

Landbouwbedrijven o.a. in de fruitteelt (Tsjechië) zoeken meer en meer toenadering tot de zich ontwikkelende grootwinkelbedrijven. Zij onderhandelen over prijs en kwaliteitsafspraken met de lokale verantwoordelijken van de grootwinkelbedrijven en zoeken kennis en ervaring bij onze telers en veilingen om deze afspraken te kunnen nakomen (Van Kerkhove, 2004).

De belangrijkste kandidaat-landen zoals Polen, Slowakije en Hongarije hebben in de tuinbouw momenteel af te rekenen met een aantal negatieve factoren (Hostens, pers. med):

- De telers zijn nog weinig georganiseerd o.a. omwille van de ervaringen met, en de “historische weerstand” tegen coöperaties. De telers zijn vaak nog niet echt overtuigd van de voordelen van de Gemeenschappelijke Marktordening.
- De oude coöperatieven waren meestal staatseigendom en werden geprivatiseerd en opgesplitst in kleinere delen.
- De meeste bedrijven zijn klein en veel van hen zijn bovendien niet of weinig professioneel.
- Vele telers verkopen in korte keten, direct aan de consument of aan de kleine winkels. Zij hebben weinig ervaring met, en vertrouwen in contractuele afspraken.
- Vele inwoners hebben weinig koopkracht en eten groenten en fruit uit hun eigen tuin.
- Verwerking (jam, oplet van groenten,...) dient in de eerste plaats de eigen behoeften.
- Over het algemeen is het niveau van de kwaliteit van de aangeboden producten merkelijke lager dan de kwaliteit die meestal op onze markten afgezet wordt.
- De markt is momenteel nog niet al te veeleisend op het niveau van de kwaliteit en is veelal gericht op lage prijzen, de kracht en impact van de supermarkten op het platteland is laag.
- Er is ook duidelijk een gebrek aan koelcapaciteit en de commercialisatiecircuits zijn dikwijls nog gebrekkig georganiseerd. De weinige telersverenigingen die er zijn beschikken niet over een degelijke infrastructuur ofwel hebben ze verouderde installaties.
- De telers waren tot nog toe tevreden over de bestaande handelsbarrières en vrezen nu de afbouw hiervan.
- De export is voor een groot aantal van deze landen nog klein en is meestal beperkt tot handel tussen buurlanden.

- Binnen deze landen zijn er momenteel nog te weinig stimulansen om aan een duurzame toekomst te werken en de bedrijven die willen ondernemen hebben vooral te weinig kapitaal voor de noodzakelijke investeringen. Dit zal hen in het begin nog wat afremmen om massaal andere markten te bevoorraden.

Maar er zijn ook een aantal positieve factoren die in hun voordeel spelen nl. :

- de beschikbaarheid van goedkope arbeidskrachten
- een basis voor kennisontwikkeling
- de beschikbaarheid van voldoende goede en goedkope grond
- een relatief groot sociaal-economisch belang van landbouw

Naarmate de modernisering van de productie van (vollegronds) groenten zich in de nieuwe lidstaten zal doorzetten, deels op eigen krachten, deels met Europese steun, deels met investeringen vanuit de huidige lidstaten of derde landen zullen ze een niet te verwaarlozen productiefactor worden.

Eens lid van de EU, zijn de nieuwe lidstaten niet langer “derde landen” en wordt de invoer uit deze landen niet meer gehinderd door grenzen waardoor ze van dezelfde steun en bijstand kunnen genieten als de traditionele lidstaten. Specifieke maatregelen tegen invoer uit deze landen zullen dan ook niet meer kunnen. Daardoor trekken ze ook investeringen aan uit derde landen die hun economische relaties met de EU in bepaalde sectoren willen versterken.

Langs de andere kant zullen ze zich, als volwaardig lid, ook niet meer kunnen afschermen en de invoer van landbouwproducten uit onze regio's kunnen tegenhouden.

1.5. Sectoriële analyse

Granen

Het graanareaal omvatte anno 2003 in de 15 EU-lidstaten 35,76 miljoen ha, de EU-15-graanproductie bedroeg in datzelfde jaar 182,09 miljoen ton. In de 10 nieuwe lidstaten waren dit respectievelijk 15,07 miljoen ha en 44,79 miljoen ton. Bekijkt men de EU-25 samen, dan blijkt dat de nieuwe lidstaten ongeveer 42% van het EU-graanareaal bewerken. Niettemin ligt de gemiddelde opbrengst er 3/4 onder die van de "oude" EU-lidstaten. Toch vrezen de Oostenrijkse graanboeren een versterkte concurrentie en vooral een prijsdruk vanuit de nieuwe lidstaten. Voor de intensieve veehouderij in Vlaanderen werkt dit kostprijsverlagen.

De EU-graanproductie neemt met de uitbreiding niettemin proportioneel toe. De Poolse boeren bvb. waren in 2003 goed voor een productie van 23,35 miljoen ton graan. Polen is hiermee de derde grootste EU-graanproducent. In Hongarije omvatte de graanproductie in 2003 9,15 miljoen ton, in Tsjechië 5,88 miljoen ton. Specialisten rekenen op een toename van de graanproductie in de EU25. Door de directe betalingen zou het areaal granen nog kunnen toenemen. De productie zou wel eens de 263,3 miljoen ton kunnen halen.

Zuivel

Deze sector kende in de nieuwe lidstaten een sterke daling in de productie gedurende de jaren'90. Ten gevolge van de introductie van de EU kwaliteitsnormen zal voor zuivel een verdere herstructurering noodzakelijk zijn. Het aandeel van hoge melkwaliteit in de leveringen is ook gestegen in verschillende Oost-Europese landen zoals in Polen. Niettegenstaande nog een groot deel van de melkproductie afkomstig is van kleine zelfvoorzieningsbedrijven die in de eerste plaats niet produceren voor een markt maar de melk vooral zelf consumeren. Werkloosheid en aanhoudende armoede kunnen verdere hervormingen in de melksector verhinderen, zelfs indien het beleid een marktgeoriënteerde productie zou stimuleren. Het aantal melkkoeien is recentelijk sterk afgenomen en wordt gedeeltelijk gecompenseerd door een stijgend rendement per koe. Vermoedelijk zal de komende jaren de melkconsumptie verder toenemen ten gevolge van stijgende inkomens zodat er meer consumptie is van verse zuivelproducten en kaas.

De Duitse zuivelindustrie verwacht toenemende afzetmogelijkheden in de richting van de nieuwe lidstaten en vooral de Poolse markt (Bergen, pers. med). De Duitse Bond voor Melkindustrie (MIV) ziet met de uitbreiding van de EU goede kansen om nieuwe markten voor de Duitse melksector te ontsluiten. De sector verwacht niet alleen stijgende omzetcijfers tengevolge van het wegvallen van de douanebarrières. Op middellange termijn zullen in de nieuwe lidstaten ook de stijgende koopkracht en de achteruitgang van de traditionele voorziening voor eigen gebruik zich op de zuivelmarkt vertalen. Met het stijgende inkomen zal waarschijnlijk ook de vraag naar veredelde, innovatieve producten zoals yoghurt, dessertjes en verse melkproducten toenemen, die in de nieuwe EU-landen tot nu toe niet of slechts gedeeltelijk aangeboden worden.

De MIV is ervan overtuigd dat de markt voor melkproducten in de op 1 mei toegetreden lidstaten groeipotentieel biedt. Daarmee stijgen ook de exportkansen voor Duitse melkerijen. Terwijl het gemiddelde verbruik aan melkproducten in de EU-15 per hoofd van de bevolking 323 kg per jaar bedraagt, ligt het gemiddelde verbruik in de nieuwe lidstaten slechts bij 234 kg, dus circa 28 procent lager. Onder de acht Oost-Europese nieuwkomers zijn de Esten (314 kg) en de Polen (284 kg) de grootste verbruikers; erg bescheiden is de consumptie daarentegen in Hongarije (185 kg) en Slowakije (174 kg). De Bond voor Melkindustrie voorspelt dat het handelsvolume tussen Duitsland en de nieuwe lidstaten spoedig zal verveelvoudigen.

Bijzonder hoge verwachtingen koestert de Duitse melkbranche in het buurland Polen, dat van de nieuwkomers het hoogste bevolkingscijfer heeft. Goede afzetmogelijkheden ziet ze bij kwalitatief hoogwaardige, innovatieve producten, waarvoor op de Poolse markt nauwelijks eigen concurrentie bestaat. Op middellange termijn zou er ook een versterkte vraag kunnen ontstaan naar halffabrikaten uit Duitsland. Al sinds enkele jaren tekent er zich bovendien een trend af naar investeringen ter plaatse. Polen biedt Duitse melkerijen gunstige standplaatsen en de mogelijkheid van export over de EU-grenzen heen naar Rusland.

Niettemin zijn er voor de Duitse melkindustrie ook risico's verbonden aan de EU-uitbreiding. Zo zullen de productprijzen in de nieuwe lidstaten aanvankelijk onder het Duitse niveau liggen. De melkproducten die uit de nieuwe EU-landen op de Duitse markt terechtkomen (bijvoorbeeld houdbare melk), kunnen op basis van de geringe grondstof- en verwerkingskosten concurrentie voor de Duitse melkmarkt vormen (Bergen, pers. med.).

De Oost- Europese landen hebben een groot melkquotum gekregen bij de toetredingsonderhandelingen, dit zal bij "volmelken" resulteren in toenemende overschotten wat, mede door de signalen vanuit de WTO-onderhandelingen, de druk tot een versnelde aanpassing van het EU-zuivelbeleid kan verhogen. De productiviteit per koe in de Oostbloklanden is nog zeer laag mede door een beperkte veevoeding (gemiddelde melkgift van 4000 l/jaar tegenover 6000 l/jaar in Vlaanderen). Het merendeel van de kandidaat-landen, uitgezonderd Tsjechië, Lithouwen en Slowakije zijn nu niet in staat hun melkquotum volledig vol te melken.

Na de EU-uitbreiding op 1 mei 2004 verwacht de EU dat de Europese productie van boter zal dalen van 2,16 miljoen ton in 2004 naar 1 miljoen ton in 2010, een daling die zich vooral zal doorzetten in de EU 15. In dezelfde periode verwacht de EU dat de kaasproductie zal toenemen met 0,5 miljoen ton, hiervoor zullen de huidige lidstaten in belangrijke mate verantwoordelijk zijn. Toch moet er blijvend worden gerekend met een overschot van boter en magere melkpoeder en mogelijk ook van consumptiemelk, wat de prijzen van ruwe melk onder druk zal blijven zetten.

Vlees

Verticale integratie, en vooral dan met buitenlandse investeerders, heeft een belangrijke rol gespeeld bij de heropbouw van verschillende productieketens, en vooral de dierlijke productie. Prof. Viaene (pers. med.) ziet een beweging in twee richtingen. Een aantal integratoren en grote veevoederbedrijven zoeken hun heil in de nieuwe lidstaten. Zij zijn vooral uitgeweken naar Polen, Hongarije en het

noorden van Tsjechië. Zij zoeken afzetmarkten in Rusland maar ook afzet op onze afzetmarkten. Het is best mogelijk dat er binnen dit en enkele jaren Hongaarse kip op onze markten verschijnt.

De nieuwe lidstaten hebben gronden voor tarwe, maïs,... en Vlaamse technologische inbreng kan ertoe bijdragen dat ze op termijn producten van hoge kwaliteit kunnen voortbrengen. Voor varkens wordt een dergelijke beweging eerder vanuit Polen in de toekomst mogelijk. Deze handel blijft kwantitatief beperkt. Door de lagere productiekosten kunnen de winstmarges voor deze nieuwe lidstaten wel iets ruimer zijn.

Door investeringen zal de efficiëntie wel kunnen toenemen en ontstaat op een iets langere termijn een modern productieapparaat. Viaene verwacht in beperkte mate import van dierlijke producten.

Ter illustratie van wat de aanpassing aan de EU-normen in de vleesketen concreet betekent geeft P. Damen, Landbouwrapad te Wenen, aan dat volgens de Slowaakse Veterinaire Dienst (SVS), vijftig Slowaakse slachterijen, zestig vleesverwerkende bedrijven, en ongeveer dertig pluimveeverwerkende bedrijven voldoen aan de hygiëne- en veterinaire voorwaarden om bij toetreding onmiddellijk op de EU-markt te mogen leveren. Ongeveer 200 verwerkende bedrijven moesten hun deuren sluiten. Volgens de SVS gingen hierbij 3.000 werkplaatsen verloren. Negen Slowaakse vleesverwerkende bedrijven vroegen een extra overgangperiode van 1 jaar aan. Zij wachten nog op antwoord van de Europese Commissie.

De Tsjechische Veterinaire Dienst heeft een lijst van 585 firma's, die samen 900 bedrijven omvatten, voorgelegd die vanaf 1 mei 2004 hun dierlijke producten op de EU-markt mogen aanbieden. De overige 3.000 bedrijven in de sector, die vooreerst enkel de Tsjechische markt mogen blijven beleveren, moeten eerst nog aan de EU-voorwaarden voldoen.

Sedert eind januari 2004 controleerde de Tsjechische Veterinaire Dienst ongeveer 3.500 bedrijven. 81 daarvan moesten einde maart hun deuren sluiten. Sedert het in voege treden van de nieuwe Tsjechische Veterinaire Wet (juli 2003) moesten in totaal reeds 586 bedrijven in de dierlijke sector sluiten (P. Damen).

Varkensvlees

De consument in de toetredingslanden geeft de voorkeur aan varkens- en kippenvlees. Varkensvlees wordt voornamelijk geproduceerd in Polen, Tjechië en Hongarije. Zowel productie als consumptie zullen stijgen in deze landen maar ook hier zijn herstructureringen nodig om te beantwoorden aan de vraag van de consument in de EU-markt wat betreft kwaliteit. Kleinschaligheid, hoge voederconversies (vette varkens) en het ontbreken van het nodige kapitaal voor huisvesting, voeding, infrastructuur en kennis in het algemeen, zijn oorzaken van een lage competitiviteit. Ook de verwerking dient geherstructureerd te worden zodat de processing kan voldoen aan de EU-normen.

Verschillende nieuwe lidstaten vragen in dit verband transitieperiodes aan de EU-Commissie om na de toetreding de verdere aanpassingen mogelijk te maken. Zolang mag niet naar de EU-15 geëxporteerd worden en moet het varkensvlees intern geconsumeerd worden. In de eerste jaren zal er voornamelijk naar de nieuwe lidstaten geëxporteerd worden vanuit de EU-15 in afwachting dat er een op Europese leest geschoeide productie en verwerkende nijverheid gevormd wordt.

Direct na de toetreding van Tsjechië tot de EU zal het land varkensvlees uitvoeren naar andere EU-lidstaten. Dit is nu reeds tot in de kleinste details voorbereid volgens de grootste Tsjechische Vereniging van Varkenshouders, Centrobyt. Er zou vooral worden ingespeeld op de vraag in Duitsland en Oostenrijk naar vette varkens. Er wordt ook reeds gewerkt aan contracten met Italië en andere EU-landen. De producentenprijzen voor varkens liggen in Tsjechië nog steeds onder het gemiddelde EU-niveau (P. Damen).

Rundvlees

Het rundvlees in de nieuwe lidstaten is voornamelijk afkomstig van reforme melkkoeien en wordt gebruikt voor de verwerking in worst. Naarmate de melkproductie per koe toeneemt daalt het aantal

melkkoeien en ook de rundvleesproductie. Er is in de nieuwe lidstaten geen traditionele markt voor rundvlees omdat de consumenten er minder uit zijn op rood vlees. Een stijgende welvaart kan hierin misschien verandering brengen als ook de smaak zich aanpast.

Anderzijds kan b.v. uit Hongarije extensief voortgebracht rundvlees op onze markt een niche van veeleisende consumenten komen bedienen. Ook zal de toelevering van “worstenvlees” van “reformekoeien” op de Duitse markt kunnen toenemen.

Mogelijk wordt Hongarije op middellange termijn een belangrijke exporteur voor de niche “rood natuurvlees” op de EU markt. Dit heeft zowel gevolgen voor de Vlaamse en de Waalse vleesveehouderij.

Massink (2002) verwacht dat de rundvleessector in Nederland in de concurrentie voor grond en de productie van kweekmateriaal zwak staat ten opzichte van de andere landbouwactiviteiten en deze positie door de uitbreiding ziet verzwakken. Voor grond is de melkveehouderij de grootste concurrent en voor kweekmateriaal de kalvermesterij en babybeef productie. In Vlaanderen is het niet uitgesloten dat rood vlees minder voortgebracht zal worden door jonge stieren maar meer zal komen van reforme koeien.

Pluimvee

Deze sector wordt gekenmerkt door een sterke verticale integratie voor het voederen en verwerken van braadkippen, leghennen en eieren. Op korte termijn zal deze markt nog beperkt zijn. We kunnen wel op middellange termijn (5-10 j) concurrentie verwachten vanuit de nieuwe lidstaten voor eieren en kippen mede door de ontwikkeling van de graansector.

Groenten en fruit

Naast de teelt van appels is in de nieuwe lidstaten ook de teelt van kleinfruit en de productie van paddestoelen belangrijk. In de groentesector gaat het hem meestal om de teelt van grovere vollegrondsgroenten naast de productie voor de zelfvoorziening.

De concurrenten uit de fruitsector uit het Zuidelijk halfrond staan ook niet stil en deze landen hebben nu reeds heel wat geïnvesteerd in de nieuwe lidstaten om van daaruit de EU te bevoorraden.

De investeringen in de nieuwe lidstaten vanuit de individuele EU-lidstaten, in de groente- en fruitsector, zijn ook niet te verwaarlozen en we zien bijvoorbeeld dat Nederland heel sterk probeert om er een voet aan de grond te krijgen om van daaruit naar de Europese (Duitse) en de Russische markt te leveren. De uitdaging van een toenemende concurrentie, rechtstreeks of onrechtstreeks vanuit de nieuwe lidstaten is dus reëel. In een eerste fase zullen ze waarschijnlijk hun rol gaan spelen als leverancier van verwerkt of halfverwerkt fruit en van groenten bestemd voor de industrie maar ook voor champignons.

Op middellange termijn valt te verwachten dat ze hun productiefactoren (grond, arbeid, kapitaal,...) even efficiënt zullen trachten te benutten als hun andere Europese collega's.

2. En de boer?

2.1. Uitdagingen voor de Vlaamse land- en tuinbouw

Jacques Van Outryve ziet de uitbreiding van de EU met 10 landen niet als een bedreiging voor onze landbouw. Op het debat over “Creativiteit in de landbouw”, (Wervel mei 2004) waarop de uitbreiding ter sprake kwam, werd gepleit voor meer regionale ontwikkelingskansen voor onze landbouw. Regionaal wil voor het landbouwbeleid van Europa zeggen in een Europees kader, voor de boer komt daarbovenop de zorg voor de omgeving waarin hij moet produceren, het platteland. Verstedelijking en vergroening drukken hun stempel op de ruimte voor landbouw in Vlaanderen terwijl elders in Europa plattelandsgebieden leeglopen.

Bovenstaande is geen reden om te concluderen dat onze concurrentiepositie in alle sectoren gevrijwaard blijft op langere termijn. Vooral bulkproducten en grondstoffen uit de nieuwe lidstaten zullen op vrij korte tijd meer concurrentieel worden (b.v. granen). Maar ook in sectoren zonder marktordening kan de productie op middellange termijn concurrentieel worden. Denk aan de varkens- en pluimveesector, klein- en steenfruit, en de vruchten en groentesector vooral uit de volle grond.

De Vlaamse landbouwers hebben een grote mate van creativiteit en kostenbewustzijn. Dit kan door een beleid van liberalisering en EU-uitbreiding een basis zijn voor de uitbouw van meer regionaal geïntegreerde productieketens waarbij in een Europees kader tussen complementaire regio's samenwerkingsverbanden kunnen worden uitgewerkt. We moeten de draagkracht van onze huidige, relatief sterke, exportpositie in land en tuinbouw durven evalueren en onze ervaring met regionale ontwikkeling en ketenmanagement meer Europees benutten.

De ruimte voor mobiliteit vanuit de landbouw optimaal benutten zal omwille van productkwaliteit- en kostenbeheersing een belangrijke Europese ontwikkelingsfactor zijn. Ook onze exporteurs van o.a. landbouwproducten of voedingswaren zullen vergelijkbare productstromen in retour aantrekken om hun efficiëntie te verbeteren. Daarnaast zal door de uitbreiding het ontbreken van voldoende kennis en kapitaal en motivatie in de nieuwe lidstaten verminderen. Daardoor zal de groei in de nieuwe lidstaten en de export naar de EU toenemen. Om die transitie te stimuleren wordt niet enkel op inspanningen uit de EU gerekend maar treden o.a. ook de VS met hun sterk geïntegreerde voedingsbedrijven er op de voorgrond.

De behoefte aan groei is zowel voor de nieuwe lidstaten als voor de EU prioritair. Vooral de Duitse, de Nederlandse en Franse agro-voedingssector zijn een belangrijke motor. De Vlaamse land en tuinbouw kan daar in beperkte mate direct op inspelen door de uitbouw van wederzijdse handelsrelaties, maar speelt ook een belangrijke rol als leverancier op de Duitse (vers)markt. Vragen die zich hierbij stellen zijn welke mogelijkheden de Vlaamse landbouw heeft om in te spelen op de marktverschuivingen in Duitsland en of hij zich kan aanpassen aan de toenemende concurrentie op de Duitse markt van de Centraal en Oost-Europese landen maar indirect ook van onze noorderburen. De Duitse markt blijft in belangrijke mate bepalend voor de toekomstige productieruimte voor onze land- en tuinbouwers en voor de verwerkende bedrijven.

Gezien de inwoners van de nieuwe lidstaten nu geconfronteerd worden met een relatief hoog aandeel voor voedingsuitgaven in relatie tot hun inkomen (20-40 %) en beschikken over een belangrijk, deels onderbenut arbeidspotentieel is de verhoging van de rendabiliteit van de agrarische productie, ook voor de ontwikkeling van hun thuismarkt, economisch een goede zaak. De investeringen in landbouw zijn, op voorwaarde dat de productiviteit en de kwaliteit in de productie toeneemt, een middel om koopkracht te genereren. Het groeiende aandeel van “eigen” producten in de grootwarenhuizen is een bewijs dat de voorlopers in de sector in staat zijn een “constante stroom van een constante kwaliteit tegen een lage kostprijs” aan te bieden.

In zijn rapport over de uitbreiding van de EU naar Oost Europa: “Beschrijving en prognose van de handelsgebonden effecten op de sociaal-economische realiteit in Vlaanderen” ziet Abraham in de

uitbreiding vooral een welvaartsverhogend effect. “Op dit ogenblik overtreffen EU producten hun concurrenten uit de nieuwe lidstaten, maar er is duidelijk een convergentieproces opgang gekomen. Vooral de EU markt is quasi een natuurlijke afzetmarkt voor hun producten zeker na de toetreding. Het antwoord op deze tendens kan in twee richtingen gaan, ofwel beschermd Vlaanderen zich van deze nieuwe concurrentie ofwel beantwoordt Vlaanderen deze concurrentie op een creatieve manier”.

De versmarkten moeten op zoek gaan naar nieuwe structurele kansen in de ketens. De uitbreiding van de EU versnelt dit proces. De toenemende interne concurrentie en de uitbouw van een meer regionaal geclusterde logistiek in het ketenproces kunnen de Vlaamse landbouw ruimte geven voor invulling van creativiteit en ondernemerschap in een Europees verband.

De terugkeer naar meer protectionisme binnen de EU is uitgesloten op economisch vlak maar dreigt wel toe te nemen op sociaal vlak. De basisgedachte van de Europese economische integratie is vrij verkeer van kapitaal, mensen, goederen en diensten binnen de Europese Unie. Wanneer de lidstaten dit vrij verkeer van kapitaal, mensen, goederen en diensten gefaseerd kunnen harmoniseren zullen er na de uitbreiding van de EU, ook in de arbeidsintensieve agrarische sectoren in de verschillende lidstaten evenwichtiger arbeidsvoorwaarden kunnen ontstaan.

Het vrije verkeer van mensen kan ook bijdragen tot de bijscholing en opleiding “on the job” van huidige en toekomstige agrarische ondernemers en medewerkers hier en in de nieuwe lidstaten van Europa.

2.2. De wind draait naar het oosten

Het centrum van Europa verschuift naar het oosten en dat is vooral aan Berlijn te zien (Viaene). Berlijn ontwikkelt zich als het nieuwe Europese economisch centrum. Deze verschuiving zal op termijn gevolgen hebben voor de Vlaamse economie en voor landbouw.

Onze belangrijke handelspartners Nederland, Frankrijk en Duitsland en in mindere mate Denemarken zijn ook voor een belangrijk deel aangewezen op de Duitse markt. Marktverschuivingen vanuit die hoek kunnen voor ons op korte termijn een grotere bedreiging worden dan de productie uit de nieuwe lidstaten.

De motor voor een snellere evolutie naar een kwaliteitslandbouw en -verwerking gaat volgens Prof. Dries (pers. med) in de Oost-Europese landen uit van de grootdistributie die zich vooral in de stedelijke gebieden gevestigd heeft en nog steeds uitbreidt. In Praag, Boedapest, Warschau en andere grootsteden zijn vele Europese grootdistributeurs actief. Zij kopen meer en meer op de lokale markt wanneer valabele partners zich aandienen. De goede kwaliteit/prijs verhouding maar ook de mogelijkheid voor continue bevoorrading zijn volgens prof. Dries voorwaarden om op de lijst van preferentiële leveranciers te komen. De grootdistributie kan evenwel net zo goed op de Duitse of Franse markt aankopen. Anderzijds kunnen producten of producentengroeperingen hier kennis opdoen om aan de toekomstige lokale eisen van de grootdistributie (HACCP, geïntegreerde productie,...te kunnen voldoen. De grootdistributie trekt naast het landbouwbeleid volgens prof. Dries in belangrijke mate de keten aan. Sommige distributeurs werken reeds met grensoverschrijdende aankoopcentrales voor de nieuwe lidstaten die zich in de toekomst Europees kunnen ontwikkelen.

Contracten worden veelvuldig gesloten. Het belangrijkste van een contract voor een Poolse of Hongaarse boer is er zeker van te zijn dat hij zijn geld krijgt. De distributie wil de overeengekomen hoeveelheden en kwaliteit op papier. Zij past ginder dezelfde aankoopstrategie toe dan hier: .Met lage prijzen en goed omschreven kwaliteitsnormen zoveel mogelijk verkoop realiseren.

Specialisten vrezen voor de concurrentie van vooral Polen, Hongarije en Tsjechië op onze belangrijkste exportmarkt Duitsland, eerder dan op onze thuismarkt zelf. Het loont wellicht de moeite de veranderende concurrentie op de Duitse markt te bestuderen en welke gevolgen deze veranderingen

voor de Vlaamse landbouw hebben. Ook concurrentie met leveranciers uit andere lidstaten heeft mogelijk een belangrijke impact.

2.3. Informatie over de nieuwe lidstaten

Informatie over de EU uitbreiding en de verschillende kandidaat lidstaten is beschikbaar via internet. Zowel via de websites van de Commissie als via die van de kandidaat lidstaten zelf. Hieronder een beperkte verwijzing.

- De landbouw en de uitbreiding van de EU
http://europa.eu.int/comm/agriculture/publi/fact/enlarge/2002_nl.pdf
- Midden en Oost-Europa, een stand van zaken bij de EU uitbreiding.
Syllabus bij de cursus ' EU-beleid voor landbouw, voedsel en groen, PHLO februari 2004 (J. Swinnen, L. Dries).
- Les clés de l'intégration de Dix. Bijlage bij agra Presse N° 2955 van 26/04/2004 (E. Hagry, H. Guisnier) www.agra-online.com.
- Een interessant overzicht over de recente EU uitbreiding en landbouw
http://europa.eu.int/comm/agriculture/publi/enlarge/text_en.pdf

Inkomens en marktvooruitzichten voor landbouw van de EU werpen een licht op de gevolgen op middellange termijn van de hervorming van het GLB voor de EU 15 en de EU 25. De dierlijke sector uit de nieuwe lidstaten zal zich permanent moeten herstructureren willen deze landen hun concurrentiepositie veilig kunnen stellen op de Europese markt. Meer informatie op onderstaande site: http://europa.eu.int/comm/agriculture/publi/caprep/prospects2003/index_en.htm

3. Conclusie

De consumenten in nieuwe lidstaten zijn de eerste begunstigden van de EU-uitbreiding. De distributie zorgt er voor lage prijzen en een basiskwaliteit. Zij verkoopt meer en meer voeding uit de regio. Prijzen aan de kassa liggen voor voeding in Polen en Hongarije 10 tot 20 % lager dan in Vlaanderen. Dit is enkel via lokale productie te realiseren. Het remt de invoer van voeding uit de EU-15 af maar stimuleert de lokale economie.

De EU uitbreiding vormt op zich niet direct een bedreiging voor de Vlaamse landbouw. Indirect is dit wel mogelijk door de ondermeer de toenemende concurrentie op voornamelijk de Duitse markt. De grondgebonden en arbeidsintensieve sectoren in Vlaanderen moeten waken over hun rendabiliteit. Vooral onze sterk grondafhankelijke zuivel- en rundvleessector kunnen het moeilijk krijgen om competitief te blijven bij een EU uitbreiding gekoppeld aan een verdere liberalisering.

De EU-uitbreiding en ander beleidsveranderingen op Vlaams-, Europees-, en WTO-vlak hebben een belangrijke en wisselende invloed op markten en inkomens voor landbouwers. Gezien de behoefte aan een economische studie voor de Vlaamse landbouw zich eerder richt op de middellange termijn ontwikkelingen is het aangewezen tegelijk ook andere veranderingen die een middellange termijnimpact hebben mee te nemen.

Literatuur

Abraham F., Konings J. Veugelers R., 2001. Uitbreiding van de EU naar Oost-Europa: Becijfering en prognose van de handelsgebonden effecten op de sociaal-economische realiteit in Vlaanderen. PBO eindrapport, september 2001.

Adriaensen J., 2004. Maandberichten uit Parijs, Dossier Agra-Press, april 2004.

Anonymys, 2004. Europese landbouwmarkten klaar voor toetreding, VILT, 9 en 20 april 2004.

Anonymus, 2004. Grijpt Vlaanderen kansen die toetreding biedt?, VILT, 9 april 2004.

Anonymus, 2004. Debat over creativiteit in de landbouw, 30 mei 2004. Wervelkrant 04/2, blz 17.

Bergen D., Landbouwraad Berijn, Uitbreiding van de EU biedt kansen voor de Duitse melkindustrie, 11 mei 2004.

Bergen D., 2004. Poolse landbouwers zijn niet verliezers van de EU-uitbreiding, studie IAMO 2004, Maandberichten uit Berlijn, mei 2004

Europese Commissie, 200X. De uitbreiding van de EU- Pretoetredingsinstrumenten: De landbouw nader bekeken.

Groep van Brugge, 2001. Het platteland, inzet van een uitgebreid Europa, , verklaring 2001.

Hostens J. 2004. De uitbreiding van de Europese Unie, gevolgen voor Vlaanderen, interne nota.

IAMO, 2004. Netwerk of Independent Agricultural Experts in the CEE Candidate Countries, Consumption trends for Dairy and Livestock Products and the use of Feeds in Production, in the CEE Accession and Candidate Countries. IAMO, Halle Germany, January 2004.

Massink H., Meesters G., 2002. De Nederlandse agrosector bij handelsliberalisatie en EU uitbreiding, een verkenning. LNV, Den Haag, januari 2002.

Noordenbos J., 2003. EU-uitbreiding: gevolgen voor Nederland, Rabobank 2003.

Silvis H.J., Van Rijswijk C.W.J. en De Kleijn A.J., EU landbouwwitgaven bij verschillende toetredingsscenario's, LEI, Den Haag, 2001.

Sociaal-Economische Raad, 1999. Uitbreiding van de EU met Midden- en Oost-Europese landen, , 99/16, Den Haag 10 november 1999.